

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Obywatelskich

Prof. dr Andrzej ZOLL

00-090 Warszawa
Al. Solidarności 77

Tel. centr. 551 77 00
Fax 827 64 53

Warszawa, 31 lipca 2002 r.

35668

RPO-414433-VII/02/6.6

Pan
gen. Jan Pyrcak
Dyrektor Generalny
Służby Więziennej
WARSZAWA

Szanowny Panie Ministrze,

W przedstawionej obu izbom Parlamentu Informacji za 2001 rok stwierdziłem, że wprowadzenie przez Kodeks karny wykonawczy do praktyki trzech systemów wykonywania kary pozbawienia wolności, różniących się od siebie zakresem stosowanych środków i metod, nie rozwiązało istotnych problemów penitencjarnego oddziaływania na skazanych. Niewystarczająca liczebnie kadra wychowawców i psychologów, przeludnienie, które objęło nie tylko zakłady karne typu zamkniętego, ale również jednostki o charakterze półotwartym, brak możliwości stosowania szerokiego wachlarza środków oddziaływania, a zwłaszcza beczynność więźniów spowodowana niedostatkami zatrudnienia oraz zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, to przyczyny świadczące o iluzoryczności pracy ze skazanymi w ramach poszczególnych systemów oddziaływania.

Z wniosków kierowanych do Rzecznika Praw Obywatelskich przez osoby pozbawione wolności oraz z przeprowadzonych przez pracowników Biura Rzecznika wizytacji zakładów karnych wynika, iż praktyka stosowania systemów odbywania kary nadal budzi wiele zastrzeżeń i wymaga ciągłego doskonalenia. Najwięcej uwag dotyczy działań związanych z realizacją metod i środków w ramach systemu programowanego oddziaływania. Dlatego też stosowanie tego systemu było przedmiotem dokonanej w moim Biurze analizy, której wyniki pozwalam sobie zaprezentować w niniejszym wystąpieniu. Jej zakresem objęto:

- dane liczbowe Centralnego Zarządu Służby Więziennej o skazanych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania w latach 1998-2001 oraz na koniec marca 2002 r.,

- wyniki przeprowadzonych w latach 2001-2002 badań ankietowych skazanych, które dotyczą:

a) warunków odbywania kary w systemie programowanego oddziaływania (324 skazanych młodocianych, pierwszy raz odbywających karę i recydywistów, odbywających karę w 22 zakładach karnych),

b) stopnia realizacji zadań, które mają przygotować skazanego w czasie pobytu w zakładzie karnym do uczciwego i samodzielnego życia na wolności (304 skazanych młodocianych, odbywających karę w 7 zakładach karnych typu zamkniętego, półotwartego i otwartego).

1. Kodeks karny wykonawczy wprowadził generalną zasadę, że skazani odbywający karę w systemie programowanego oddziaływania są umieszczani w zakładach karnych typu półotwartego (art. 88 § 1). Przewidziano jednak możliwość wystąpienia szczególnych okoliczności powodujących, że takie rozmieszczenie skazanych nie będzie możliwe. Dotyczy to okoliczności uwzględnianych przy klasyfikacji skazanych dokonywanej na początku odbywania kary (art. 82 Kkw), a także ustalonych w wyniku ocen postępów w resocjalizacji.

Tymczasem dane statystyczne za lata 1998-2002 wskazują, że wśród skazanych młodocianych, odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania, jedynie ok. 1/3 uzyskała możliwość przebywania w zakładzie typu półotwartego (odsetek ten waha się w poszczególnych latach od 30,9% do 35,0%). W tej grupie jest on najniższy w porównaniu z pozostałymi kategoriami skazanych, bowiem w grupie pierwszy raz odbywających karę utrzymuje się w granicach od 47% do 50,9%, a wśród recydywistów - od 44,8% do 48,2%.

Znaczna część skazanych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania przebywała w zakładach karnych typu zamkniętego. W poszczególnych latach udział ten kształtował się następująco: wśród młodocianych wahał się od 61,1% do 65,7%, wśród pierwszy raz karanych - od 39,5% do 42%, zaś wśród recydywistów - od 43,6% do 47,2%.

Na podstawie analizowanych danych statystycznych należy więc stwierdzić, że dyspozycja art. 88 § 1 Kkw nie jest w praktyce w pełni zrealizowana. W ciągu bez mała czterech lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego w zakładach karnych typu zamkniętego zawsze przebywało ok. 50% skazanych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania. Stan ten każe postawić pytanie o możliwość pełnej realizacji w praktyce tego słusznego i potrzebnego przepisu, który zakłada większą skuteczność oddziaływań wychowawczych w warunkach ograniczonej izolacji skazanych,

szerszego zakresu ich uprawnień, zwłaszcza do kontaktów ze światem zewnętrznym oraz zwiększonej samodyscypliny.

2. Podstawową zasadą systemu programowanego oddziaływania jest akceptacja przez skazanego projektu indywidualnego programu oddziaływania i wspólna praca z wychowawcą nad jego kształtem.

Spośród 324 skazanych, których zapytano o warunki odbywania kary w systemie programowanego oddziaływania, 63,0% podało, że uczestniczyli w opracowaniu indywidualnych programów oddziaływania. Pozostała grupa - 37,0% badanych stwierdziła, iż nie brała udziału w tej pracy, a programy zostały im narzucone. Najliczniej w tworzeniu programów uczestniczyli recydywiści (81,0%). Młodociani byli najmniej aktywni, bowiem jedynie 51,5% spośród nich potwierdziło swój udział w pracy nad kształtem programu.

Znajomość przez skazanych obowiązków i uprawnień wynikających z indywidualnego programu potwierdziło 69,4% rozmówców. Natomiast brak takiej znajomości zgłaszali najliczniej młodociani - 43,4% tej grupy skazanych. Wśród rozmówców pierwszy raz odbywających karę udział takich osób wynosił 26,9%, wśród recydywistów - 14,3%. Ogółem 30,6% respondentów podało brak znajomości obowiązków, które winni realizować w oparciu o indywidualny program oddziaływania. Dlatego też z uwagi na deklarowany przez skazanych brak znajomości programów, w niektórych zakładach karnych wprowadzono zasadę potwierdzania przez nich własnoręcznym podpisem faktu zaznajomienia z treścią indywidualnego programu. Innym możliwym rozwiązaniem jest wręczenie każdemu skazanemu przyjętego przez niego programu.

O występowaniu trudności w realizacji zadań określonych w indywidualnym programie oddziaływania poinformowało pracowników Biura Rzecznika 40,1% skazanych. W tej grupie było 50,0% młodocianych, 31,7% pierwszy raz odbywających karę i 34,5% recydywistów. Za główne przeszkody w realizacji przyjętych w indywidualnych programach obowiązków skazani uznawali: konieczność odbywania kary w zakładzie karnym znacznie oddalonym od miejsca zamieszkania rodziny, brak zatrudnienia (odpłatnego i nieodpłatnego), utrudnienia w podjęciu nauki, brak ciekawych książek w zbiorach bibliotecznych, nieorganizowanie zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, brak zainteresowania wychowawców realizacją zadań przez skazanych, nieprzyznawanie nagród za właściwą postawę i rzetelną realizację zadań przez skazanych, trudności w uzyskaniu pomocy kuratora przed zwolnieniem z zakładu karnego, brak mieszkania lub zatrudnienia po zwolnieniu.

3. W przeprowadzonych przez pracowników Biura Rzecznika badaniach ankietowych grupy 304 skazanych młodocianych otrzymano informacje dotyczące stopnia realizacji podstawowych zadań, które mają przygotować ich do życia na wolności. Zadania (obowiązki) wymienione przez badanych generalnie odpowiadały rzeczywistym potrzebom skazanych w zakresie stosowania w sposób zindywidualizowany metod i środków oddziaływania penitencjarnego. Wśród 95,7% badanych, którzy określili formy

swojej aktywności w czasie odbywania kary, stopień realizacji przyjętych zadań przedstawiał się następująco:

1) Większość młodocianych, z którymi rozmawiano, chciała być objęta nauczaniem w celu zdobycia wykształcenia lub zawodu. Aż 66,1% ogółu ankietowanych posiadało tylko wykształcenie podstawowe, 63,5% było bez wyuczonego zawodu, zaś 8,6% nie ukończyło szkoły podstawowej (8 klasowej).

Potrzebę kontynuowania nauki w warunkach więziennych zgłosiło 62,2% badanych, w tym w gimnazjum - 6,3% badanych. Część skazanych zrezygnowała z formułowania tego zadania ze względu na bliski koniec kary.

W czasie badań nauczaniem (za podjęcie nauki uznano również skierowanie przez komisję penitencjarną do szkoły w najbliższym terminie rozpoczęcia roku szkolnego) objętych było tylko 12,9% badanych - posiadających wykształcenie podstawowe i 13,5% badanych - bez wyuczonego zawodu oraz 42,3% badanych, którzy nie posiadali ukończonej 8 klasowej szkoły podstawowej. Wśród zgłaszających uzasadnioną potrzebę kontynuowania nauki udział uczących się wynosił 19,6%, w tym w gimnazjum - 57,9%.

Obowiązek zdobycia wykształcenia lub zawodu najszerzej realizowali skazani odbywający karę w grupie M-3 - w warunkach zakładu karnego typu otwartego (50% zgłaszających taką potrzebę). W zakładach karnych typu półotwartego (M-2) udział ten wynosił 28,6%, zaś w zakładach typu zamkniętego

2) Potrzebę wykonywania pracy odpłatnej zgłosiło 60,5% badanych. Zatrudnieniem objętych było jednak tylko 10,9% zgłaszających się oraz 6,6% ogółu badanych, głównie zaklasyfikowanych do grup M-2 i M-3.

3) Potrzebę spłaty zobowiązań finansowych (alimenty, koszty sądowe, grzywny, odszkodowania i nawiązki) zgłosiło 27,0% ogółu respondentów. Tylko 8,5% zgłaszających takie zobowiązania, dokonywało systematycznych wpłat z tego tytułu.

4) Zadanie polegające na poddaniu się leczeniu odwykowemu (antyalkoholowemu lub antynarkotycznemu) chciało realizować 22,7% badanych. Spełniało je 46,4% - zgłaszających taką potrzebę.

5) W ocenie badanych, właściwemu powrotowi do życia na wolności najbardziej sprzyjają systematyczne kontakty z rodziną i innymi osobami bliskimi. Doceniało ich rolę 78,6% rozmówców. Prawie wszyscy z nich realizowali takie kontakty - w różnych formach i z różną częstotliwością. Natomiast niespełna 25% badanych nie przywiązywało do nich wagi i nie utrzymywało więzi z osobami z zewnątrz.

Tylko 7,1% zgłaszających potrzebę kontaktów oraz 5,6% ogółu rozmówców, realizowało swoje kontakty z bliskimi poprzez przepustki i widzenia poza terenem zakładu karnego. Najczęściej korzystali z nich skazani zaklasyfikowani do grup M-3 i M-2.

Widzenia na terenie zakładu karnego były formą kontaktu z bliskimi dla 66,5% zgłaszających potrzebę kontaktów oraz dla 52,3% ogółu badanych. Tak więc jedna trzecia

młodych więźniów, którym zależało na stałych kontaktach z bliskimi, realizowała je w formach pośrednich, takich jak: rozmowy telefoniczne i listy. Osoby te wskazywały na znaczne oddalenie zakładu karnego od miejsca zamieszkania rodziny oraz ubóstwo, jako na te czynniki, które uniemożliwiają realizację widzeń. Dla wielu badanych coraz większym problemem staje się również utrzymywanie kontaktów korespondencyjnych i telefonicznych. Brak własnych środków pieniężnych i odmowa administracji zakładów karnych zaopatrywania więźniów w materiały do prowadzenia korespondencji prywatnej, czynią i te kontakty sporadycznymi. Narastanie opisanego zjawiska grozi utratą więzi z rodziną przez coraz liczniejszą grupę młodocianych.

Przedstawione powyżej informacje o zakresie i sposobach realizacji niektórych podstawowych zadań, jakie spoczywały na skazanych, ukazują faktyczne realia stosowania w badanej grupie młodocianych systemu programowanego oddziaływania. Ten sondaż przeprowadzony w 7 zakładach karnych może jednak odzwierciedlać sytuację w całym kraju.

Szczegółowe wyniki analizy danych statystycznych oraz badań ankietowych skazanych w sprawie warunków odbywania kary w systemie programowanego oddziaływania zawarto w załączonym do niniejszego wystąpienia opracowaniu Biura Rzecznika. Aktualna pozostaje w tym przedmiocie również treść opracowania pt. „System programowanego oddziaływania w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego”, zamieszczonego w zbiorze: Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa. Część IV (Biuletyn RPO - Materiały Nr 42, Warszawa 2000).

4. Od 1998 r. więziennictwo podejmuje nowe, znacznie szersze i bardziej skomplikowane zadania związane m.in. z wykonywaniem kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania. Niestety, nakładając nowe zadania nie dano jednocześnie Służbie Więziennej wystarczających instrumentów do ich realizacji. Wzrostowi obowiązków i wymagań nie towarzyszyło bowiem doposażenie materialne i etatowe. Dlatego Rzecznik Praw Obywatelskich w swoich wystąpieniach zwracał się do Ministra Sprawiedliwości o zwiększenie obsady etatowej na stanowiskach wychowawców, psychologów i psychiatrów (pismo RPO/320754/ 99/VII z dnia 10.10.2000 r.) oraz szersze włączenie się sądowych kuratorów zawodowych w proces przygotowania skazanych do życia po zwolnieniu z zakładów karnych (pisma RPO/332488/00/VII z dnia 23.10.2000 r. i 28.02.2001 r.).

Sytuację bardzo utrudnia przeludnienie, które objęło nie tylko zakłady karne typu zamkniętego, ale również jednostki o charakterze półotwartym. W sprawie negatywnych skutków przeludnienia więzień i sposobów przeciwdziałania im występowałem począwszy od kwietnia 2001 r. do kolejnych ministrów sprawiedliwości, przewodniczącego Sejmowej Komisji Sprawiedliwości i Praw Człowieka a ostatnio do Premiera Rządu RP (pisma RPO/353935/00/VII i RPO/365748/01/VII z dnia 5.04.2001 r., 26.09.2001 r., 3.01.2002 r. i 28.03.2002 r.). Na żadne z tych wystąpień nie otrzymałem dotychczas odpowiedzi,

choć wskazywałem w nich na szereg przedsięwzięć natury organizacyjnej i formalno-prawnej, których wykonanie może złagodzić lub ograniczyć wielorakie skutki przeludnienia. W szczególności przedsięwzięcia te powinny dotyczyć więźniów młodocianych.

Spowodowana ograniczaniem zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych oraz brakiem zatrudnienia bezczynność osób pozbawionych wolności wpływa destrukcyjnie na osobowość skazanych i ich umiejętności aktywnego funkcjonowania w społeczeństwie po opuszczeniu zakładu karnego. Na alarmująco niski poziom zatrudnienia skazanych oraz możliwe kierunki poprawy tej sytuacji Rzecznik Praw Obywatelskich wskazywał w wystąpieniach skierowanych do Premiera Rządu RP (pisma RPO/322798/99/VII z dnia 3.01.2000 r. i 19.09.2000 r.).

5. Wymienione wyżej bariery dla racjonalnego wykonywania kary pozbawienia wolności czynią jednocześnie iluzoryczną pracę ze skazanymi w ramach poszczególnych systemów oddziaływania. W zakresie stosowania systemu programowanego oddziaływania poświadczają to wyniki badań zaprezentowane w niniejszym wystąpieniu. Wskazują one także na potrzebę przyjęcia w formie wniosków następującego kierunku dalszego doskonalenia przez Służbę Więzienną metod i środków realizowanych w ramach tego systemu:

1) Wzrost liczby wychowawców, psychologów i psychiatrów, rozwój zatrudnienia odpłatnego więźniów, ograniczanie przeludnienia zakładów karnych i jego skutków, rozszerzanie oferty zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych - to główne przedsięwzięcia służące tworzeniu warunków dla właściwej realizacji systemu programowanego oddziaływania. Ich wykonanie nie będzie jednak możliwe bez wyraźnego wsparcia więziennictwa przez resort sprawiedliwości;

2) Obecna praktyka wykonywania kary pozbawienia wolności narusza określoną w art. 88 § 1 Kkw zasadę osadzania skazanych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania w zakładach karnych typu półotwartego. W ciągu blisko czterech lat obowiązywania tego przepisu w zakładach karnych typu zamkniętego zawsze przebywało ok. 50% skazanych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania. Stan ten każe kierownictwu Centralnego Zarządu SW pytanie o możliwości pełnej realizacji tego słusznego i potrzebnego przepisu.

W mojej ocenie, celowe staje się podjęcie działań zmierzających do systematycznego zwiększania liczby skazanych przebywających w tym systemie w zakładach karnych typu półotwartego i otwartego. Stwarzają one bowiem najszersze możliwości realizacji zadań określonych w indywidualnych programach oddziaływań;

3) Wyniki badań potwierdzają, że nadal w pracy wychowawczej nie w pełni przestrzega się realizacji określonych w Regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności obowiązków związanych z aktywizacją skazanych do uczestnictwa w opracowaniu indywidualnych programów oddziaływań, a w procesie ich realizacji - z

podtrzymywaniem i stymulowaniem skazanych. Realizacja tego obowiązku ma szczególne znaczenie w oddziaływaniu na skazanych młodocianych;

4) Potrzebna jest większa dbałość kadry penitencjarnej w tworzeniu realnych możliwości wypełniania przez skazanych nałożonych na nich zadań. Wyniki badań skazanych młodocianych wskazują, że w szeregu przypadkach okres pobytu w zakładzie karnym nie został wykorzystany na przygotowanie ich do uczciwego i samodzielnego życia na wolności. Dotyczy to zwłaszcza realizacji takich zadań jak: zdobycie wykształcenia i zawodu, wdrożenie do pracy, poddanie leczeniu odwykowemu, utrzymywanie systematycznych kontaktów z rodziną i innymi osobami bliskimi. W odniesieniu do ostatniego z wymienionych zadań należy się również liczyć z utratą więzi z rodziną i bliskimi przez coraz liczniejszą grupę skazanych.

Mając powyższe na uwadze, na podstawie art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jednolity: Dz.U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147) uprzejmie proszę Pana Ministra o spowodowanie podjęcia działań zmierzających do tworzenia warunków dla właściwej realizacji metod i środków stosowanych wobec skazanych w ramach systemu programowanego oddziaływania oraz pełniejszego przestrzegania dyspozycji zawartej w art. 88 § 1 Kkw

Z pismem tej treści zwróciłem się jednocześnie do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej wnosząc o szczegółowe odniesienie się do zawartych w nim ocen i wniosków.
Załącznik 2

Z wyrazami szacunku

/-/